

ПРОБЛЕМА ВІДНОВЛЕННЯ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНЦІВ

Постановка проблеми. Історична пам'ять є сукупністю донаукових, наукових, і ненаукових знань та масових уявлень соціуму про спільне минуле. Ключовою функцією історичної пам'яті є передача досвіду та знань про минуле. Без історичної пам'яті українців неможливе відтворення історії нашого суспільства. Вона є успадкуванням минулого досвіду, що проявляється у (традиціях, пам'ятках, мемуарах тощо), а також існує у вигляді історичної свідомості народу. Пам'ять, свідомість, історія взаємозумовлені і взаємозалежні. Тому я хочу розповісти саме про історичну спадщину українців тому, що це є дуже важливо для подальшого нашого розвитку, як абсолютно свідомих громадян своєї країни.

Мета. Метою статті є визначення основних напрямів державної політики у сфері відновлення історичної пам'яті українського народу як важливої складової зміцнення української національної свідомості, утвердження пріоритетних напрямів управлінської діяльності органів державної влади. Також хотіла б сконцентрувати вашу увагу на вирішенні таких **дослідницьких питань:**

- з'ясувати сутність поняття "історична пам'ять";
- здійснити аналіз сучасного стану історичної пам'яті українського суспільства;
- визначити проблеми її формування;
- вивчити досвід постсоціалістичних країн щодо відновлення і збереження історичної пам'яті;
- дослідити методи та шляхи її вирішення.

Виклад матеріалу. Щоб досягти поставленої мети ми повинні вирішити певні завдання, які поставлені не лише перед нами, а й перед усіма свідомими громадянами своєї країни. У сучасному світі відбувається активний процес державного і національного відродження багатьох народів, формування їх національної свідомості та самосвідомості. Важливим чинником формування національної свідомості та національної ідентичності є історична пам'ять. Відновлення спільної історичної пам'яті сприяє усвідомленню нацією своєї сутності, відтворенню власного історичного досвіду, своєї духовності. Проте, коли в спільноті, яку можна назвати народом однієї країни, функціонує декілька різних за змістом канонів "історичної пам'яті" ситуація значно ускладнюється. Різні підходи до розуміння історичних подій в житті народу - це призводить до конфліктів та протистояння у суспільстві, що не може сприяти формуванню національної свідомості, становлячи загрозу для її існування. Подібна ситуація, на жаль, склалася на сьогодні в Україні. Суперечності так званого "важкого минулого" досі дають можливість окремим політичним силам розігрувати карту "розколу" українського народу, яскравим підтвердженням чого стали останні виборчі кампанії, під час яких певні політичні сили по-своєму трактували окремі сторінки історії, які по-різному сприймаються в різних регіонах України, чим порушувалася єдність національної свідомості.

Отже, не викликає сумніву **актуальність дослідження** проблеми відновлення історичної пам'яті українського народу.

Об'єктом дослідження є історична пам'ять українського народу.

Предметом дослідження є особливості відновлення історичної пам'яті українського народу аналізуючи досвід постсоціалістичних країн.

На думку академіка П. Тронька історична пам'ять - це сфокусована свідомість, що відображає особливе значення і актуальність інформації про минуле у тісному зв'язку із сучасним та майбутнім. Це вираження процесу організації, збереження і відновлення минулого досвіду народу для можливого його використання у діяльності людей чи для повернення його впливу до сфери суспільної свідомості. Відомий російський вчений Ж. Тощенко вказує на таку особливість історичної пам'яті, як здатність утримувати у свідомості людей основні історичні події минулого аж до перетворення історичного знання в різні

форми світоглядного сприйняття минулого досвіду, його фіксації в легендах та міфах. Із цим визначенням фактично погоджується і В. Полянський, зазначаючи, що в широкому розумінні - історична пам'ять включає історичні зрізи практично всіх виявів суспільної свідомості.

Важливою для нашого дослідження є думка П. Ситника й А. Дербак, які стверджують, що історична пам'ять відіграє особливу роль у формуванні національної самосвідомості. Вона не лише фіксує величезну кількість подій, а й синтезує, сплітає їх у єдине цілісне мереживо національної історії, де кожен факт, подія займає свою ціннісну нішу. Таким чином, актуальна історична пам'ять по суті є основою для історичної свідомості тієї чи іншої національної спільноти.

Важливими сутнісними характеристиками історичної пам'яті є її рівні, форми та функції. У літературі трапляється загальноетнічний, локальний та особистісний рівні зазначеного суспільного. Відповідно до цього, виділяють колективну, групову та індивідуальну форми історичної пам'яті. Саме колективні уявлення про минуле становлять історичну пам'ять національної спільноти.

Окрім того, історична пам'ять виконує важливі функції: пізнавальну - надає новим поколінням інформацію про історію їх народу, минулі звершення предків, звичаї, традиції, прагнення, стремління, дії, вчинки минулих поколінь, наслідки їх активності тощо; виховну - одержані знання впливають на духовний світ сучасного покоління, формують його світогляд, психологію, ідеали, образи тощо; акумулятивну - "відшліфовує" історичний досвід, робить його актуальним. У періоди, коли відбувається актуалізація історичного досвіду і знань, загострюється історична пам'ять народу, виявляється її компенсаторна функція. Потреба в ній виникає в переломні моменти історії, коли існує загроза втрати народом культури і мови, коли народ веде боротьбу за політичну незалежність.

Велику роль у збереженні історії народу, відіграють наукова думка, освіта, культура, виховання, засоби масової інформації, власний практичний досвід. Від того, яку політику проводить держава у цих сферах, залежить формування історичної свідомості народу: чи все робиться для того, щоб виховати справжніх патріотів своєї батьківщини, які усвідомлюють весь досвід свого народу, героїчні сторінки його історії. Отже, історична пам'ять є тим своєрідним національно-генетичним кодом, який зберігає знання про історію, етапи розвитку, умови існування й духовний потенціал нації.

Саме така доля спіткала український народ. Нині в Україні спостерігається відчуження значної частини народу від власної культури та мови, від історичної пам'яті. Це є результатом тривалої і планомірної дії багатьох суспільно-політичних, суспільно-економічних, ідеологічних та інших чинників попереднього періоду розвитку держави. Сучасний стан історичної пам'яті українського суспільства характеризується існуванням одночасно різних моделей пам'яті, які належать окремим групам населення. У суспільній свідомості конкурують кілька версій історичного розвитку України, особливо періоду ХХ ст., пов'язаного із становленням незалежної держави. Зокрема по-різному трактуються різними частинами і групами суспільства, за якими стоять певні політичні сили, події громадянської війни, індустріалізації, колективізації, Другої світової війни, численні "білі плями" у недавньому радянському минулому - голодомори, холокост, депортації, ГУЛАГи, терори. По-різному оцінюється взагалі політика радянської влади стосовно України - від повного засудження до возвеличення. На сьогодні у кожній частині суспільства і насамперед Західного і Східного реіонів, є свої герої, своє власне бачення причин і наслідків історичних подій, процесів і явищ, і, більше того, своє бачення майбутнього розвитку України. Все це не сприяє об'єднанню української нації, яка проходить складний процес свого творення. Іноді навіть у свідомості однієї особи виникає конфлікт його справжньої історичної пам'яті та накинутої неправди. І дуже важливим є якомога публічніше викриття і знищення історичної кривди. Українська держава поки що не досягла особливих успіхів на цьому фронті. Багато людей у нашому суспільстві живуть з викривленим уявленням про минуле.

"Підміна пам'яті - це чи не найбільший злочин тоталітарного режиму", - доводить відомий вчений, академік Ю. Римаренко. І справа не в тому, що український народ не

пам'ятає дат історії, а в тому, що вони перестали впливати на його думки, почуття, вчинки. Недолік полягає у тому, що це забуття витоків народу ніким не зупинено і все ще триває. Гострі питання, протиріччя у сприйнятті минулого різними групами населення, реіонами України все ще залишаються поза увагою політико-управлінської еліти, історичні уявлення стають полем для маніпуляцій та інформаційних війн. Це дає можливість політичним силам використовувати історичне минуле з метою посилення існуючих стереотипів та утвердження в суспільній свідомості нових міфів, які підживлюють існування цих сил, що спрацьовує на розкол суспільної свідомості, розмивання національної свідомості українського народу і загрожує національній безпеці держави.

Отже, на сьогодні відновлення і збереження історичної пам'яті має стати пріоритетним напрямом державної політики України. Вирішення цього завдання залежить передусім від доброї волі політиків, президента, парламенту і уряду, а також широкої громадськості. Тут потрібні зусилля науковців різних теоретичних спрямувань для досягнення науково виваженого аналізу історичних подій. Такий підхід має лягти в основу політики національного примирення і консолідації українського суспільства, що сприятиме утвердженню незалежної Української держави.

На нашу думку, важливим у цьому плані є досвід постсоціалістичних країн, які так само, як і наша країна, пережили важкі часи поневолення і складні етапи боротьби за свою свободу і незалежність. Усі держави колишнього Варшавського договору після розвалу Радянського Союзу створили у себе Інститути національної пам'яті, які є провідниками відповідної політики цих держав. У Польщі заснування Інституту національної пам'яті, який має відділення у всіх регіонах держави, тісно пов'язане із Комісією з розслідування злочинів проти польського народу. Його очолює президент, який обирається Сеймом. У складі Інституту національної пам'яті діють відділ історичних досліджень, науково-освітній та слідчий відділи. Діяльність установи спрямована на відновлення і збереження пам'яті про численні жертви, яких зазнав польський народ у роки Другої світової війни та після її завершення, традиції патріотичних змагань польського народу з окупантами, нацистським та сталінським режимом, дії громадян, спрямовані на встановлення самостійності Польської Держави та на захист свободи і гідності людини.

Досвід постсоціалістичних країн щодо відновлення і збереження історичної пам'яті народів безперечно на сьогодні є актуальним для України. Водночас, це не означає, що треба повністю копіювати діяльність Інститутів національної пам'яті чи аналогічних інститутів у Польщі, Німеччині, Чехії, Латвії та інших державах, оскільки Україна має свій власний шлях історичного розвитку. Державна політика у сфері відновлення і збереження історичної пам'яті має відігравати консолідуючу роль, репрезентуючи не якусь певну частину, а всю Україну. Її завдання полягає у тому, щоб дати об'єктивну, науково обрнтовану, всебічно виважену інформацію про події і факти, які по-різному тлумачаться у суспільстві.

Необхідно зазначити, що в Україні в цьому напрямі вже зроблені перші кроки. Велика роль у справі відновлення і збереження національної пам'яті українського народу належить Президенту України В. Ющенку. З метою увічнення пам'яті жертв політичних репресій та голодоморів главою держави Указом від 11.07.2005 р. було започатковано процес створення Українського інституту національної пам'яті (далі - Інститут) [14], Кабінетом Міністрів України затверджена Постанова "Про утворення Українського інституту національної пам'яті" №764 від 31.05.2006 р. [15]. Деталізує напрямки роботи Інституту, окреслює його структуру та нормативно-правову діяльність Положення про Український інститут національної пам'яті, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України № 927 від 05.07.2006 р. (далі - Положення) [16]. Основними завданнями його є: участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері відновлення та збереження національної пам'яті українського народу, зокрема щодо сприяння державою, відповідно до ст. 11 Конституції України [17], розвитку української нації, її історичної свідомості та культури; поширення об'єктивної інформації про неї в Україні та світі; забезпечення всебічного вивчення етапів боротьби за відновлення державності України у ХХ ст., історичного минулого українського

народу, зокрема форм репресій; здійснення комплексу заходів із увічнення пам'яті жертв голодоморів та політичних репресій, забезпечення вивчення історії проживання на території України корінних народів і національних меншин.

Відповідно до Положення, Інститут розробляє та подає пропозиції стосовно формування та реалізації державної політики щодо: пропагування давності походження української нації та її мови, вивчення творчої спадщини кращих вітчизняних представників у сфері політики, культури, освіти, науки і техніки, військового мистецтва; ініціює та забезпечує увічнення пам'яті жертв голодоморів і політичних репресій в Україні та борців за свободу і незалежність України.

За останній період в Україні вже здійснені окремі заходи щодо відновлення історичної пам'яті українського народу, це насамперед прийняття Верховною Радою України Закону "Про визнання Голодомору геноцидом українського народу", відкриття пам'ятників, музеїв, круглих столів щодо висвітлення і відзначення окремих історичних подій. Водночас необхідно зазначити, що Указ Президента України і зазначені постанови уряду виконуються повільно. Має місце низький рівень усвідомлення та управління елітою та значною частиною громадян заради відновлення історичної пам'яті. Поки що не знайшли своє місце питання щодо політичної відповідальності попередньої влади за геноцид, депортації і репресії проти свого народу. До цього часу ні Верховна Рада, ні Уряд України не виробили чітку офіційну позицію щодо зазначених подій в житті суспільства.

Потрібно зазначити, що Український Інститут національної пам'яті ще немає змін у свідомості - шляхів до об'єднання нації. Відновлення історичних пам'ятей необхідне Україні, без нього неможливо створити єдину політичну націю та забезпечити суспільний розвиток. Різні частини України мають зруйнувати міфи, зрозуміти одна одну й визнати право інших частин шанувати свої святині і своїх героїв.

Отже, можна зробити висновок, що на сьогодні завдання держави полягає у тому, щоб сформувати політику у сфері відновлення і збереження історичної пам'яті, у відновленні історичної справедливості. Іншого шляху не існує. Це завдання можуть виконати професійні науковці у галузі історичної науки, які мають неупереджені погляди на історичне минуле. На мою думку, має бути виконаним ряд заходів держави із залученням громадських організацій щодо збереження української національної пам'яті про всіх, хто боровся за незалежну Україну. Державна політика повинна бути спрямована на повернення історичній пам'яті імен тих українців, що замовчувалися в радянський період, але яких на сьогодні шанує увесь світ. Вони творили за межами України і внесли великий вклад у розвиток світової науки, освіти, культури, але за різних обставин у часи бездержавності, опинялися далеко від своєї батьківщини - у Росії, у Франції, у США чи інших країнах і не мали змоги виступати як українці, а як представники вже цих держав. Такі заходи сприятимуть усвідомленню українським суспільством свого місця в історичному розвитку людства, викликать почуття гордості за свою націю.

Важливим напрямом політики відновлення історичної пам'яті має бути посилення діяльності Українського Інституту національної пам'яті як центрального органу виконавчої влади у цій сфері, створення всіх належних умов для його функціонування у суспільстві. Співпраця Інституту з цими структурами, а також з громадськими організаціями, які здійснюють історико-культурну діяльність, сприятиме здійсненню ряду практичних заходів та реалізації спільних програм, спрямованих на зміцнення держави, формування політичної нації в Україні. Залучення громадських організацій зокрема до збирання усних свідчень громадян, які пам'ятають важкі роки сталінського лихоліття, хрущовських реформ, брежнєвського "застою", сприятиме якнайшвидшому переосмисленню історичного минулого, відновленню пам'яті народу. Така політика держави сприятиме формуванню спільної історичної пам'яті суспільства, яка не містить у собі невирішених протиріч, консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості та культури.

Висновки. Враховуючи всю складність та всі аспекти проблеми, подальшого дослідження насамперед потребують регіональні відновлення історичної пам'яті

українського народу, роль політичної еліти у цьому процесі. Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити висновок, що на сьогодні завдання держави полягає у тому, щоб сформувати виважену політику у сфері відновлення і збереження історичної пам'яті, у відновленні історичної справедливості, створити всі необхідні механізми для її реалізації.

Література

1. Гурик М. *Шляхи та умови подолання тоталітарної спадщини в історичній пам'яті українського народу* / М. І. Гурик // *Актуальні питання історії України у III тисячолітті: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 22 листопада 2016 року)*. – Тернопіль: ТОКІППО, 2016. – с. 36-38.16.
2. Гурик М. *Історична пам'ять* // *Сучасна політична лексика: енциклопед. словник-довідник* / за наук. ред. Хоми Н. М. – Львів: «Новий Світ-2000», 2015. – 396 с. – С. 125-126.
3. Гурик М. *Історична пам'ять* // *Новітня політична лексика (неологізми, оказіологізми та інші новотвори): Енциклопед. словник-довідник* / За заг. Редакцією доктора політичних наук Хоми Н. М. – Львів: «Новий Світ-2000», 2015. – 490 с. – С. 164 - 165.
4. Тронько П. *Інститут національної пам'яті як засіб зцілення від пострадянської ментальності* // *Дзеркало тижня*. - 2005. - №45(473). - 19 - 25 листоп.
6. Ситник П. К., Дербак А. П. *Проблеми формування національної самосвідомості в Україні: Монографія*. - К.: НІСД, 2004. - 226 с.
7. Масненко В. *Історична пам'ять як основа формування національної свідомості* // *Український історичний журнал*. - 2002. - №5. - С. 49 - 62.
8. Ситник П. К., Дербак А. П. *Проблеми формування національної самосвідомості в Україні...* - С. 205, 206.
9. Удод О. *Історична пам'ять в менталітеті українського народу* // *Четвертий міжнародний конгрес україністів. Доповіді та повідомлення*. Істрія: У 2 ч. - Одеса, 1999. - Ч. 2. - С. 119, 124.
10. *Положення про Український інститут національної пам'яті: Постанова Кабінету Міністрів України №927 від 05.07.2006 р.* // www.kmi.gov.ua.
11. *Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.* - К.: Преса України, 1997. - 79 с.
12. Гончарук, Т. В. *Ментально-філософські засади національного буття, їх детермінуючий вплив на суспільні процеси [Текст]* / Т. В. Гончарук // *Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації : монографія* / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнасевич, М. І. Гурик [та ін.] ; кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – С. 44-71
13. Гончарук Т., Шумка М. *Національно-культурна ідентичність як маркер модернізованого українського суспільства* // *Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: Збірник наукових праць*. Книга 6. – Л.: УБС НБУ, 2013. – 722с. – С. 391-399.
14. Гурик, М. І. *Історична пам'ять народу у контексті актуальних завдань розбудови модерної української нації*. / М. І. Гурик // *Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації : монографія* / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнасевич, М. І. Гурик, М. Л. Шумка, В. Я. Томахів [та ін.] ; кер. авт. кол. О. М. Рудакевич. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – С. 90-113.
15. Гурик М. І. *Декомунізація як шлях побудови україноцентристської моделі історичної пам'яті* [Електронний ресурс] / М. І. Гурик // *Актуальні проблеми філософії та соціології*. - 2016. - Вип. 11. - С. 26-29.